

Vänrikki Stoolin tarinain koulupainos

Eräistä kouluissa luettavista kaunokirjallisista teoksista on toimitettu, kuten tiedämme, ns. koulupainoksia, joille hinnan halvemmuuden ohella ovat ominaisia opastavat tai analysoivat selitteet. Näin on julkaistu esim. antologioita, kansanrunoutta, näytelmiä. Mutta missä viipyy vastaava monipuolisin selityksin varustettu laitos varmaan yleisimpiin »lukemistoihimme» kuuluvasta Vänrikki Stoolin tarinoista?

»Vänrikeistä» on suomenkielisten koulujen käytössä useita käännöksiä — on Cajanderia, Cajander-Pohjanpäätä, Mannista eri versioina, on kuvitettuja (Malmström, Edelfelt), filmipainoksia, kuvattomia. Tämän näennäisen runsauden rinnalla esiintyy kuitenkin niukkuutta; koulupainoksiin kaivattaisiin muutamia sangen tarpeellisia hedelmöittäviä höysteitä, jotka koituisivat hyödyksi katederin molemmin puolin.

Kyseinen sankariepos nojautuu niin suuressa määrin todellisuusmaahan — »juoni», henkilöt, monet yksityiskohdat ovat aitoperäisiä —, että kokoelmaa tai sen osia on vaikea ymmärtää ja omaksua, ellei tunne sitä historian vaihetta, joka runoilijaa on inspiroinut ja joka on runojen näyttämönä tai ainakin kulisseinä — vaikka Runeberg ei »tarinoissaan» milloinkaan vain valokuvaakaan tai kopioi säilyneitä kommentaareja, vaan elää omassa runoilijansydämessään kappaleen kansansa elämää ja uljaita urotöitä. Kun V.S.t. luetaan ennen kuin historian opetus on ehtinyt 1800-luvulle, lienee äidinkielen opettajilla syystä tapana lyhyesti selvittää luokalle Suomen sota, tai kenties siihen pyydetään historian opettajaa; en kuitenkaan suosittelisi jälkimmäistä tapaa, koska jo sotaa hahmoteltaessa voi koko ajan esim. runositaattien (henkilöitä ja taiteiluita luonnehtivien) avulla tehdä rinnastuksia itse teokseen ja siten herättää ennalta yhteistä odottavaa mielenkiintoa ja virittää tunnelmaa. Tämän taustan muodostumista jouduttaisi ja samalla tukisi oppilaan muistia teokseen liittyvä suppea selvitys Suomen sodan vaiheista; selventävä olisi niinikään »sota kartta»¹, johon isänmaantietouden kannalta olisi syytä merkitä sodan muistomerkitkin, ne kun kauniisti kertovat myös pystyttäjiensä yhteistunnosta ja pieteetistä ja monesti teksteilläänkin voimakkaasti vetoavat nouseviin polviin². Runojen arvo ja isänmaallinen virittyneisyys vain tehostuisivat nuorena mielessä, kun esteettinen elämys näin ankkuroitaisiin historian velvoittavaan maaperään.

Suomen sodan miehistä, jotka ovat runojen päähenkilöinä tai esiintyvät säikeissä, on nykyisin tiettävästi kaikissa V.S.t:n suomenkielisissä koulupainoksissa elämäkertatietoja ja maantieteellisistä pai-

¹ Ruotsinkielisissä koulupainoksissamme (Eirik Hornborgin v. 1926 toimittamassa ja Söderström & C:ön julkaisemassa) on sodan vaiheiden yleiskatsaus ja jälkimmäisessä myös sodan tapahtumapaikat esittelevä kartta.

² Ajattelen esim. Julius Krohnin Lapuan v. 1864 pystytettyyn patsaaseen sepit-tämiä:

Tappelit tässä / Sankarit Suomen
Heittivät henkens' / Eest' oman maan.
Poikansa patsaan / Nostivat heille
Vannoen vuorons' / Kuollansa näin.

paikoista sijaintiselityksiä¹, mutta ne tarjotaan yhä eräissä laitoksissa 80-luvulta periytyvässä asia-, jopa osittain kieliasussakin², joka ei suinkaan kelpaa — kuten pitäisi — oppilaille malliksi eikä ole aina edes oikea. Kun seitsemisenkymmentä vuotta sitten sodan henkilöt olivat vielä läheistä menneisyyttä, niin esim. heidän haavoittumisseikkansa ym. detaljit kiinnostivat lukijoita. Nyt kaipaisimme runoilijaa positiivisesti (joskus negatiivisesti) innoittaneesta soturista elinajan (ehkä myös syntymä- ja kuolinpaikan) sekä lyhyen karakteristiikan hänen sotatoimistaan ja luonteestaan; syytä olisi mainita myös kansallisuus, koska syntymäpaikka ei sitä aina ilmaise. Jos joku historiasta kiinnostunut haluaa lisää »totta» runon sankarin henkilökuvaan, hänelle osoitettakoon apuneuvoja³, mutta runoteosta ei pitäisi rasittaa epäolennaisilla valaisilla. Edelleenkin henkilötiedot lienee edukkainta sijoittaa aakkosjärjestykseen eikä — kuten Hornborg — asianomaisen runon selityksiin. Foneettisin merkein tai aivan tavallisin kirjainasuin (esim. luude) annettu ä ä n t ä m i s s o h j e olisi tarpeen selitysosaston jokaisen vieraan nimen rinnalle. Dufva voitaisiin ruotsinkielisen laitoksen mukaan nykyaikaistaa Duvaksi; ja Mannisen käyttämä Tuuvakin on jo iäkäs: Julius Krohnin käännöksessä 1867. Kysymyshän ei ole todellisesta sukunimestä.

Ruotsinkielisissä laitoksissa on runoittain selityksiä, pääasiassa kuvakieleen kohdistuvia ja joskus (Hornborg) naiiveilta vaikuttavia ollakseen tarkoitettuja ohjaukseksi »i de högre skolorna»⁴, mutta myös muita, kuten vanhempaa kulttuurimuotoa ilmentävien tai vieraiden käsitteiden (sved, pörte, pärtans flamma; purpur, fabel, kandelaber ym.) tai arkaismien, finlandismien jne. selvityksiä. Joskaan meillä ei runollinen ilmaisu puoli kaivanne yhtä perusteellisia opasteita⁵, niin paikallaan olisivat kyllä vastaavasti mm. arkaismien (esim. ponneton = loputon), vieraiden termien (esim. rensseli, rekryytti, krenatööri, komissariat, tukaatti) ja kansanomaisen sanaston (esim. niverä, ruoju, hiirokas, hitu, kaarne, kuoma, kare, kammitsoida, kirkkotarha, käpy työvälineenä, kupo) »suomennokset».

Vänrikki Stoolin tarinain runojen syntyyn ja muotoasuun liittyy monta mielenkiintoista seikkaa. Tiedetäänhän esim., että Pilven veikon epämääräiseen sota-aikaan sijoitettu, loppusoinnuttomiin maalai-

¹ Ruotsissa jo 1858 I ja 1868 II osa varustettiin henkilöitä koskevilla, sivujärjestystä noudattavilla selityksillä.

² Vänrikki Stoolin tarinain suomennos julkaistiin »koulujen tarpeiksi» henkilöselityksineen ensimmäisen kerran 1889.

³ Esim. Kansallinen elämäkerrasto; J. R. Danielson-Kalmari: Suomen sota ja Suomen sotilaat v. 1808 ja 1809 (1896); Vänrikki Stoolin miehet (ruots. 1901, suom. 1902), joka sisältää useimmista myös kuvan; J. G. Collin: Lefnadsteckningar öfver de utmärktare personerna under kriget emot Ryssland åren 1808—09, pain. Tukholma I 1861, II 1862.

⁴ Esim. Maamme: »*Ej lyfts en höjd — ej sänks en dal*». Lyfts och sänks beteckna här tillstånd, icke rörelser. Som syn, som sång. Vad vi se och höra. I klar och mulen tid. I lycka och i olycka. Tai: *fältkanonens sång* = kanondundret. Jne.

⁵ Ilmausten väärinkäsittämiset lienevät oppikoulun keskiasteella jo paljon harvinaisempia kuin kansakoulussa (vrt. Ahti Rytkönen: Kieliharhoja, Kasvatus ja koulu 2/1948). Mainittakoon tässä muuan karkea: Torpan tyttö katsoi palaavia miehiä niin kuin etsivä katsoo rikollista.

leviin ja runsaasti vertauksia viljeleviin säkeisiin pukeutunut runo, jota ei ole myöskään jaettu tasasäkeistöihin, ja Kuolevan soturin yleisinhimillinen sovintojulistus — Runebergin ensimmäinen ja viimeinen yritys kuvata sota-aihetta 1700-luvun runoudesta perittyyn sentimentaaliseen balladityyliin, kuten sitä on luonnehdittu¹ — selittyvät niiden varhaisesta irrallisesta syntyajasta (1834—35 ja 1836); että Schwerin-runon pohjana on nuoren sankarin vanhemmilleen lähettämä kirje; että vanhin varsinainen »vänrikki» on »Otto von Fieandt», jonka runoiluun johti porvoolaisen kirjakauppiaan ja kustantajan Öhmanin sittemmin rauennut aloite laatia Suomen sodan miehistä kuvateos kuvia luonnehtivine säkeineen; että muu kokoelma oli jo painossa, kun Runeberg kirjoitti »Maaherran» haluten tasapuolistaa maineensa jostakin jakamista, mitä myös runon sijoittaminen »Adlercreutzin» viereen tehostaa; että »Viapori» runoilijan tahdosta julkaistiin vasta sitten kun sekä »Viaporin petturin» lähimaiset että hän itse olivat poissa (1878 kokoelmassa »Efterlämnade skrifter» ja 1882 Vänrikki Stoolin tarinain mukana), mikä osoittaa Runebergin suurta hienotunteisuutta; että von Törneä edeltää Runebergin romaaniluonnoksen majurihahmo, jne. Kaiken tällaisen kirjallisuushistoriallisen tiedonlisän olen huomannut suuresti kiinnostavan oppilaita. On muistettava, että runojen lukemisaste on varhainen: esteettinen analyysi kaipaa »tositarinoita» elävöittäjäksi.

Edellä jo mainittu ruotsinmaalainen Bergin — Hjerténin oiva V.S.t:n selitysteos on ollut loppuunmyytynä neljännesvuosisadan, mutta vielä on saatavana sitäkin hyväkseen käyttäneiden Lehmuskosken ja Räsäsen — tähän asti tunnetuimpien »vänrikkien» esittäjien ja opettajien — »Selityksiä ja lausuntaohjeita viiteentoista Vänrikki Stoolin tarinaan», ja Vaulan »Miten opetan kirjallisuutta» sisältää niinkään yleisluonnehdinnan lisäksi opetusohjeet viiteen kyseiseen runoon. Myös lausuntaoppaista tapaa V.S.t:n analyyseja. Ja tietenkin opettajan on ennen muuta tunnettava Runebergin elämäkerrat, joista saa runsaasti analyyysin aineksia.

Mutta opettajan työtä helpottamaan nämä eri teoksista ja artikkeleista löytyvät avukkeet olisi koottava yhteen joko usein edellä odottamiini selityksiin tai mieluummin erilliseksi »opettajan käsikirjaksi», Vänrikki Stoolin tarinain opetusoppaaksi.

Runojen syntyhistorian, analyysiviitteiden ja lausuntaohjeiden lisäksi siihen olisi mahdutettava myös neuvoja runojen luettamisjärjestyksestä. Sehän voi noudattaa eri ratoja: mielivaltaista valintaa, sotatapahtumain kulkua, runojen syntyäikää, kirjan järjestyksiä; mutta koska V.S.t. ei ole sotahistoriaa, vaan runoutta ja koska ihmiskuvaus on niiden keskeisin, lienee henkilöjärjestys sopivin. Kun on tutustuttu kansallislauluunne, kokoelman nimikkorunoon ja yleiskatsaukselliseen »Vänrikin markkinamuistoon», on sopiva ryhmitys esim. ylemmistä alempiin: sodan ylin johto, muita upseereita, tavallisia sotilaita, naiskuvaukset. Lyyrillisen päätöksen

¹ Ruben Berg — Ivar Hjertén: J. L. Runebergs Fänrik Ståls Sägner. Med inledning och kommentar. Tukholma 1913.

»Sotilaspoika» ja »Heinäkuun viides päivä» otettaneen erillisenä. »Vänrikin tervehdystä» ja »Matkamiehen näkyä» ei kai yleensä lueta. Nykyisin emme voine enää jättää oppilaiden henkiseksi perinnöksi ulkoa oppituoja »vänrikkejäkään»: yhteen teokseen ei voi pysähtyä, kuten varhemmin, kokonaiseksi lukuvuodeksi, ei varsinkaan käännökseen. On siis tyydyttävä keskittymään muutamaiin opettajalle rakkaisiin ja häntä innoittaviin runoihin ja esitettävä eräitä muita vain joko oppilaan tai pystyvän opettajan lausuntana tai annettava »esitelmäksi» pieniä analyysitehtäviä. Vuoro- ja kuorolausunta tuovat myös alati muistettavaa vaihtelua tuntiin.

Hornborgin toimittamassa laitoksessa on runojen edellä tutkielma »Fänrik Ståls sägner och verkligheten». Sen tilalle soisin suomenkieliseen kansantajuisen esseen Runeborgin isänmaallisen runouden kehityksestä, vaikkapa taustanaan Franzénin runous ja 1800-luvun kansallinen heräämisemme.

Alkulauseessa olisi paikallaan selvittää V.S.t:n suomentamisen vaiheita. Moni luulee Paavo Cajanderin nimissä kulkevaa käännöstä sekä vanhimmaksi että hänen yksinomaiseksi työkseen, vaikka ennen häntä näitä runoja oli tiettävästi suomennettu jo niiden syntyajoista asti ja vaikka Cajander todellisuudessa enimmäkseen vain tasoitti ja paranteli eri kääntäjien käsialoja. Yksistään Maamme-laulusta tunnetaan sadan vuoden ajalta yli kaksikymmentä suomennosta¹, ja jo 1860-luvulla ruvettiin Julius Krohnin johdolla puuhaamaan koko teoksen suomentamista. Useimmat käännökset lähtivät Krohnin ja A. Törneroos-Tuokon kädestä, mutta työhön ottivat osaa myös B. F. Godenhjelm, K. Slöör-Santala ja Antti Rahkonen, kuten Cajander kertoo². »Joka viikko kokoonnuttiin n.k. vänrikki-kokouksiin, joissa suomennokset luettiin ja tarkastettiin.» Tämä toimikunta sai 1867 Krohnin kustantamana valmiiksi ensimmäisen kolmesta vihkosta (Maamme — Konow); 1870 ilmestyivät toinen (Kuoleva soturi — Döbeln) ja kolmas (Sotilaspoika — Törne) vihko. Nyt oli jo Paavo Cajanderin mukana sekä K. F. Eneberg, V. Löfgren (-Lounasmaa), K. Suomalainen ja arvostelijana itse Yrjö Koskinen. V. 1877 ilmestyi koko suomennos Kansanvalistusseuran IX toimituksena, ja mainittu seura uskoi parantelu- ja tarkastustyön Cajanderille, joka kuitenkin edelleen toimi yhteistyössä aikaisempien suomentajien kanssa arvostelijoinaan A. Meurman, V. Vasenius, O. Favén (-Uotila) ja E. Genetz. V. 1889 Cajander nimenomaan mainitaan esilehdellä suomennoksen tarkastajana. Vähitellen tämä hänen kokoava osuutensa unohtui ja hänet merkittiin suomennoksen laatijaksi. Todellisuudessa tämä V.S.t:n suomennos on siis aikakauden runoniekkojen ja esteetikkojen yhteistoiminnan muistomerkki ja Cajanderin itsenäistä työtä vain hänen koottuihin runoihinsakin sisällytetyt »Vänrikin tervehdys», »Von Essen», »Numero 15 Stolt» ja »Veljekset». Otto Mannisen suomennos valmistui 1909, mutta runoilija

¹ Tarkiainen: Abraham Poppiuksen »Maamme» laulun suomennos. Virittäjä 1930, s. 342—46.

² Alkusananen v. 1889 ilmestyneessä V.S.t:n viidennessä painoksessa.

hioi ja muutti sanontaansa uusissa painoksissa useaan otteeseen. Ja vv. 1919—21 Valter Juva suoritti V.S.t:n käännöksen — »muutos- ja sovitte-
telu ehdotuksen» — Suomen Sotilaaseen. — Jo nämä viittaukset vahvistanevat suomennostyön kehkeytymisen vaiheita valaisevan alkulauseen aiheellisuutta, katsoihan Cajanderkin tarpeelliseksi selvittää edeltäjiensä työtä viidennen painoksen »Alkusanasessa».

Vielä toivoisin V.S.t:n koulupainokseen kahta seikkaa, joista toinen on vähäinen, mutta välttämätön, toinen vaateliias ja virkistävä. Tarkoit-
tan edellisellä säkeistöjen numerointia, mikä suuresti helpottaisi tunnilla keskustelunalaisen kohdan nopeaa löytämistä, varsinkin kun useat runot ovat monisäkeistöisiä ja eri käännösten säkeet alkavat tavallisesti eri sanoin. Ruotsinkielisessä laitoksessa on tämäkin toteutettu. Muuta lisäköttä kuin numerointia ei itse runotekstin sivuille saa sijoittaa: nootit tms. häiritisivät silmää ja esteettistä elämyskoko-
naisuutta. — Vaikeampi olisi toimittaa koulupainokseen nuottiliite niistä sävellyksistä, jotka ovat syntyneet runojen sanoihin. Niitähän on paitsi kaikille tuttuja Porilaisten marssia, Sotilaspoikaa ja Sven Duvaa ainakin Hurtti ukkoon, Torpan tyttöön, Zidéniin, Kulne-
viin ja Pilven veikkoon, mutta keskipolvikaan ei niitä juuri enää osaa. Kun ne olisivat mukana koulupainoksessa, koko luokka oppisi ne hel-
posti, ja ne sopisivat hyvin esim. isänmaallisten juhlien ohjelmannume-
roksi.

Tässä yhteydessä ei voi puuttua eri käännösten koulukäyttöi-
syyteen. Mieliä ja miehiä on monta. On niitä, jotka ovat loppuun asti uskollisia vanhalle Cajanderilleen ja joiden mielestä Pohjanpään paran-
nukset ovat laimennuksia¹ ja Mannisen säkeet liian hersyväsana-
isia tehdäkseen oikeutta Runebergin »koruttomalle kerronnalle»; eräiden mie-
lestä Manninen kielen taiturina on ainoa mahdollinen kääntäjä², ja kol-
mannet koettavat saada käsiinsä loppuunmyydyin Pohjanpään laitoksen.
Vanhasta Cajanderista ilmestyy yhä uusia painoksia, mutta uskaltaisiko
sentään toivoa, ettei enää 1950-luvulla luettaisi muuttumattomana 80-
luvun käännöstä: ainakin pahimmat puolisoinnut ja sananlyhentämiset
voitaisiin varoen silata menemättä runon hengen muutoksiin, onhan
ortografiaakin vuosien vierieissä muunneltu.

Toivomuslistani on pitkä, mutta sen asiat olen huomannut opetuk-
selle hyödyllisiksi. Eikä »yrittänyttä laiteta»: ehkäpä ehdotelmistani
edes jokunen hyväksytään kustantajain »johtoportaisissa» Vänrikki
Stoolin tarinain, keskikouluasteen keskeisen teoksen, uusien painosten
opettamisen avuksi, varsinkin kun ruotsikoillamme on tässä suhteessa
etumatka.

VUOKKO RAEKALLIO-TEPPO

¹ Martti Vaula: Vänrikki Stoolin tarinain Cajander-suomennos. Kasvatus ja koulu 1927, 4.—5. viikon ss. 110—117.

² Vrt. esim. Lauri Pelkonen: »Luutnantti Zidén.» Suomennosten vertailua. Vir. 1928, s. 90 —.